

Europos socialinis tyrimas: 10 metų Lietuvoje

Giedrius Žvaliauskas

KTU Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto Duomenų analizės ir archyvavimo (DATA) centras
Kaunas University of Technology, Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Center for Data Analysis and Archiving (DATA)
giedrius.zvaliauskas@ktu.lt

Santrauka. Apžvalgoje trumpai pristatomas Europos socialinis tyrimas (EST) ir 8-os bangos modulis, kuriame tiriamas gyventojų požiūris į socialinę gerovę. Pateikiamas išsamus modulio *Požiūriai į socialinę gerovę* kintamųjų aprašas su nuorodomis į 2017 m. Lietuvoje atliktos gyventojų apklausos duomenis.

European Social Survey: 10 Years in Lithuania

Abstract. A short review of the European Social Survey (ESS) and its 8th wave module on welfare attitudes. The review presents a detailed description of the variables used in the ESS questionnaire in a 2017 survey conducted in Lithuania and links to its results.

Europos socialinis tyrimas (toliau – EST) – kas dvejus metus Europos mokslininkų atliekama tarptautinė kartotinė apklausa. Šis tyrimas prasidėjo 2002 m., kai 1-oje EST bangoje dalyvavo 22 Europos šalys. Lietuva į tyrimą įsitraukė nuo 4-os bangos, o 2009 m. spalį–2010 m. sausį mūsų šalyje pagal EST standartus atlikta pirmoji Lietuvos gyventojų apklausa. Taigi, jau 10 metų Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, kas dvejus metus siekiama atskleisti, kaip kinta gyventojų nuostatos, vertybės bei elgsena.

Apie EST istoriją, metodologiją bei kitą su tyrimu susijusią informaciją galima rasti Lietuvos socialinių ir humanitarinių mokslų duomenų archyvo (LiDA) darbuotojų publikuotose mokslo populiarinimo publikacijose (Morkevičius 2010; 2012; Šarkutė ir Žvaliauskas 2012; 2014; 2016), todėl šioje apžvalgoje trumpai aptarsiu kiekvienos EST bangos klausimyną sudarančių modulių – nuolatinių ir kintančių klausimų – temas.

Nuolatiniame klausimyno modulyje respondentų teiraujamosi apie žiniasklaidos naudojimą ir socialinį pasitikėjimą (žr. 1 lentelėje pilkai pažymėtas eilutes). Taip pat reguliariai užduodama grupė klausimų, susijusių su politika. Matuojama respondentų subjektyvi gerovė, jų tapatybė,

Received: 15/11/2018. **Accepted:** 5/12/2018

Copyright © 2018 Giedrius Žvaliauskas. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

religingumas, žmogiškosios vertybės. Būtina paminėti, kad EST renka itin gausią socialinę demografinę informaciją ne tik apie pačius respondentus, bet ir apie jų partnerius bei tėvus.

Be nuolatinių klausimų, kiekvienoje EST bangoje užduodama po du kintančius klausimų modulius, kurių paskirtis yra giliau ir išsamiau nagrinėti konkrečias temas. Pavyzdžiui, 4-oje EST bangoje tirtos europiečių nuostatos dėl socialinės gerovės bei diskriminacijos apraiškų, susijusios su amžiumi (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Lietuvoje atliktų EST apklausų temos ir data

	4 banga (2009–2010)	5 banga (2011)	6 banga (2013)	7 banga (2015)	8 banga (2017)
Žiniasklaida ir socialinis pasitikėjimas	•	•	•	•	•
Politika	•	•	•	•	•
Subjektyvi gerovė, socialinė atskirtis, religija, tautinė ir etninė tapatybė	•	•	•	•	•
Lytis, gimimo metai ir namų ūkis	•	•	•	•	•
Socialinės demografinės charakteristikos	•	•	•	•	•
Žmogiškosios vertybės	•	•	•	•	•
Požiūriai į imigraciją				•	
Darbas, šeima ir gerbūvis		•			
Asmeninis ir socialinis gerbūvis			•		
Požiūriai į socialinę gerovę	•				•
Diskriminacija dėl amžiaus	•				
Pasitikėjimas policija ir teismais		•			
Demokratijos supratimas ir vertinimas Europoje			•		
Sveikatos socialinė nelygybė				•	
Požiūriai į klimato kaitą, energetinį saugumą ir energijos prioritetai					•

Šaltinis: EST portalas www.europeansocialsurvey.org/data/module-index.html (žiūrėta 2018 11 13).

Beje, 4-os bangos modulis *Požiūriai į socialinę gerovę* buvo pakartotas ir EST 8-oje bangoje. Vadinasi, skirtingoms disciplinoms atstovaujantiems Lietuvos tyrėjams ir ypač sociologų gildijai 4-os ir 8-os EST bangos duomenys atveria galimybes mūsų šalį analizuoti ne tik sinchroniškai, bet ir diachroniškai, naudojant itin patikimus, labai geros kokybės duomenis. Todėl toliau šiame straipsnyje bus trumpai apžvelgtas 8-oje bangoje taikytas modulis *Požiūriai į socialinę gerovę* (žr. 2 lentelę), kurį sudarė 40 kintamųjų.

Pirmiausia 2017 m. spalį–gruodį Lietuvoje atliktos apklausos metu buvo tiriami požiūriai į socialinę nelygybę (klausimai E1–E2). Aiškintasi, kiek, respondentų nuomone, Lietuvoje 100-ai

darbingų žmonių tenka bedarbių, kurie ieško darbo (E3), ir prašyta įvertinti pensininkų ir bedarbių gyvenimo lygį (E4–E5). Toliau vertintas valstybės vaidmuo ir atsakomybė pensijų mokėjimo, nedarbo išmokų ir vaikų priežiūros srityse (E6–E8). Aiškintasi socialinių išmokų ir paslaugų teikimo svarba ir poveikis įvairioms gyvenimo Lietuvoje sritims (E9–E14). Norėta sužinoti, kada atvykusiems gyventi į Lietuvą iš kitų šalių būtų suteiktos tokios pačios teisės į socialines išmokas ir paslaugas kaip ir Lietuvos piliečiams (E15). Vertintas požiūris į socialinės paramos gavėjus bei bedarbius (E16–E18). Toliau apklausos metu buvo užduota grupė klausimų, kuriais respondentai galėjo įvertinti aktyvinimo politikos priemones, skirtas bendrai visiems bedarbiams, toliau tik vyresnio ir jaunesnio amžiaus bedarbiams bei nedirbantiems vienišiams tėvams, auginantiems trejų metų vaiką (E21–E32). Paprašius įsivaizduoti, kad per ateinančius 10 metų valdžia gali pakeisti socialinių išmokų ir paslaugų teikimo tvarką, reaguodama į besikeičiančias ekonomines ir socialines sąlygas, prašyta atsakyti į klausimus dėl: socialinių išmokų ir paslaugų skyrimo tik mažiausias pajamas gaunantiems žmonėms (E33); valdžios išleidžiamų pinigų didinimo bedarbių švietimo ir mokymo programoms, tuo pat metu sumažinant bedarbio pašalpas (E34); papildomų išmokų tėvams, o tai leistų geriau derinti darbą ir šeimyninį gyvenimą, net jei visiems padidėtų mokesčiai, įvedimą (E35). Toliau aiškintasi, koks yra respondentų požiūris į bazinio pajamų modelio įvedimą Lietuvoje (E36). Taip pat norėta sužinoti, kaip respondentai vertina idėją išplėsti ES įtaką socialinės apsaugos srityje, t. y. ES narėse veiktų bendra socialinių išmokų sistema visiems neturtingiems ES gyventojams (E37), ir klausta, kokį tai turėtų poveikį socialinių išmokų dydžiui (E38). Pabaigoje siekta įvertinti respondentų socialinį pažeidžiamumą, t. y. kiek tikėtina, kad per artimiausius 12 mėnesių bent 4 savaites jie neturės ir negalės rasti darbo (E39) ir pritrūks pinigų būtiniausioms namų ūkio išlaidoms (E40).

2 lentelė. EST 8-os bangos kintantis modulis *Požiūriai į socialinę gerovę*

E1 Dideli pajamų skirtumai pateisinami, nes atlyginama už gabumus ir pastangas	E22 Bedarbio pašalpa, jei atsisako darbo, kuriam reikia žemesnio išsilavinimo
E2 Teisinga visuomenė, kurioje žmonių gyvenimo lygio skirtumai yra nedideli	E23 Bedarbio pašalpa, jei atsisako dirbti neapmokamus darbus
E3 Kiek Lietuvoje 100 darbingų žmonių tenka bedarbių, ieškančių darbo	E24 50–60 m. asmeniui: bedarbio pašalpa, jei atsisako darbo, kur mokama daug mažiau
E4 Pensininkų gyvenimo lygio vertinimas	E25 50–60 m. asmeniui: bedarbio pašalpa, jei atsisako darbo, kuriam reikia žemesnio išsilavinimo
E5 Bedarbių gyvenimo lygio vertinimas	E26 50–60 m. asmeniui: bedarbio pašalpa, jei atsisako dirbti neapmokamus darbus
E6 Ar valdžia turėtų užtikrinti: deramą gyvenimo lygį senatvėje	E27 20–25 m. asmeniui: bedarbio pašalpa, jei atsisako darbo, kur mokama daug mažiau
E7 Ar valdžia turėtų užtikrinti: deramą gyvenimo lygį bedarbiams	E28 20–25 m. asmeniui: bedarbio pašalpa, jei atsisako darbo, kuriam reikia žemesnio išsilavinimo
E8 Ar valdžia turėtų užtikrinti: tinkamas vaikų priežiūros paslaugas dirbantiems tėvams	E29 20–25 m. asmeniui: bedarbio pašalpa, jei atsisako dirbti neapmokamus darbus

E9 Socialinės išmokos ir paslaugos: yra per didelė našta šalies ekonomikai	E30 Vienišam 3-mečio tėvui: bedarbio pašalpa, jei atsisako darbo, kur mokama daug mažiau
E10 Socialinės išmokos ir paslaugos: stabdo skurdo plitimą šalyje	E31 Vienišam 3-mečio tėvui: bedarbio pašalpa, jei atsisako darbo, kuriam reikia žemesnio išsilavinimo
E11 Socialinės išmokos ir paslaugos: mažina nelygybę visuomenėje	E32 Vienišam 3-mečio tėvui: bedarbio pašalpa, jei atsisako dirbti neapmokamus darbus
E12 Socialinės išmokos ir paslaugos: apkrauna verslą mokesčiais ir rinkliavomis	E33 Socialinės išmokos ir paslaugos tik mažiau-sias pajamas gaunantiems žmonėms
E13 Socialinės išmokos ir paslaugos: skatina žmones tingėti	E34 Daugiau pinigų bedarbių švietimui ir mokymui, bet mažesnės bedarbio pašalpos
E14 Socialinės išmokos ir paslaugos: skatina žmones mažiau rūpintis vienas kitu	E35 Papildomos išmokos tėvams derinant darbą ir šeimyninį gyvenimą, net jei didėtų mokesčiai
E15 Kada imigrantai įgyja tokias pačias teises į socialinę sferą kaip vietiniai	E36 Prieš ar už tai, kad Lietuvoje veiktų bazinis pajamų modelis
E16 Dauguma bedarbių nelabai stengiasi susirasti darbą	E37 Prieš ar už tai, kad ES veiktų vieninga socialinių išmokų sistema
E17 Daugelis labai neturtingų žmonių gauna mažesnes socialines išmokas nei priklauso	E38 Jei daugiau sprendimų priimtų ES, socialinės išmokos būtų didesnės ar mažesnės
E18 Daugelis žmonių sugeba gauti socialinių išmokų ir paslaugų, kurios nepriklauso	E39 Ar gali būti, kad per 1 metus bent 4 savaites bus bedarbis
E21 Bedarbio pašalpa, jei atsisako darbo, kur mokama daug mažiau	E40 Ar gali būti, kad per 1 metus pritrūks pinigų būtiniausioms išlaidoms

Paaikškinimas. Paryškintu šriftu pažymėti klausimai, kurie buvo užduoti ir EST 4-os bangos apklausoje.

Tiek EST centrinis duomenų archyvas (<http://www.europeansocialsurvey.org>), tiek Lietuvos humanitarinių ir socialinių duomenų archyvas (LiDA) (<http://www.lidata.eu>) teikia nemokamą prieigą prie visų EST bangų duomenų, dokumentacijos ir kitos su apklausų vykdymu susijusios informacijos¹. Pažiūrėjus į EST centriniam duomenų archyve sukauptą informaciją apie registruotų vartotojų skaičiaus kitimą nuo 2009 m. rugsėjo iki 2018 m. rugsėjo matyti, kad per šį laikotarpį vartotojų iš Lietuvos skaičius padidėjo nuo 53 (2009 m. rugsėjis) iki 806 (2018 m. rugsėjis) arba daugiau nei 15 kartų. Įspūdingas yra ir bendras EST registruotų vartotojų skaičiaus didėjimas per šį laikotarpį – nuo 25 443 iki 126 111 arba beveik 5 kartus². Taigi šie skaičiai patys už save byloja, kad 2001 m. birželį sprendimas įkurti EST ir vėliau ejęs Lietuvos įsitraukimas į šį tyrimą, kuris nuo 2013 m. tapo Europos socialinio tyrimo Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciomu, pasiteisino su kaupu.

¹ Kilus klausimų dėl prieigos prie EST duomenų, prašome kreiptis giedrius.zvaliauskas@ktu.lt.

² EST portalas www.europeansocialsurvey.org/about/user_statistics.html (žiūrėta 2018 11 13).

Literatūra

- Morkevičius, Vaidas. 2010. „Europos socialinis tyrimas jau Lietuvoje!“, *LiDA Info* 4: 2. Prieiga internetu: http://www.lidata.eu/files/naujienlaskis/Lida_info_4.pdf (žiūrėta 2018 12 04).
- Morkevičius, Vaidas. 2012. „Europos socialinis tyrimas: patikimas viešosios politikos analizės ir sprendimų duomenų šaltinis“, *Viešoji politika ir administravimas* 3 (11): 526–529.
- Šarkutė, Ligita; Žvaliauskas, Giedrius. 2012. „Europos socialinis tyrimas ir politologinės analizės galimybės“, *Politologija* 3 (67): 249–254. <https://doi.org/10.15388/Polit.2012.3.917>
- Šarkutė, Ligita; Žvaliauskas, Giedrius. 2014. „Europos socialinis tyrimas ir socialinės politikos klausimai“, *Viešoji politika ir administravimas* 3 (13): 528–532. <https://doi.org/10.5755/j01.ppa.13.3.8386>
- Šarkutė, Ligita; Žvaliauskas, Giedrius. 2016. „Europos socialinis tyrimas ir imigracijos bei sveikatos nelygybės klausimai“, *Viešoji politika ir administravimas* 1 (15): 176–180.